

ИЗДАЈЕ ВОЈНОИЗДАВАЧКИ
И НОВИНСКИ ЦЕНТАР

За издавана

Мр Стеван Станојевић, пуковник, начелник Центра

Библиотека
РАТНА ПРОШЛОСТ НАРОДА И НАРОДНОСТИ ЈУГОСЛАВИЈЕ
КЊИГА ТРИСТА ПЕДЕСЕТ ПЕТА

Монографија
ЈЕДИНИЦА НОВ И ПО ЈУГОСЛАВИЈЕ
КЊИГА СТО ЧЕТРЕДЕСЕТ ПЕТА

УРЕБИВАЧКИ ОДБОР

Светозар Оро, генерал-потпуковник, председник; др Слободан Бранковић, потпуковник; Ахмет Бонлагић, пуковник; др Владо Ивановски; Александар Јанић, генерал-пуковник; др Петар Качавенда; Рахмија Каденић, генерал-пуковник; Здравко Клањшчек, пуковник; Методије Котевски, генерал-потпуковник; Иван Матовић, пуковник; Вељко Миладиновић, генерал-потпуковник; Антун Милетић, пуковник; Предраг Павловић, пуковник; Радомир Петковић, пуковник; мр Стеван Станојевић, пуковник; Жика Стојшић, генерал-потпуковник; Али Шукрија; Фабијан Трго, генерал-потпуковник; Петар Вишњић, пуковник; мр Август Вртар, генерал-пуковник; др Славко Вукчевић, потпуковник; Радомир Бондовић, пуковник

РЕДАКЦИОНИ ОДБОР СЕКЦИЈЕ БОРАЦА ПЕТЕ СРПСКЕ
БРИГАДЕ

Радомир Бошковић, Војислав Весић, Спасоје Вукичевић, Душан Гвозденовић, Драгољуб Динић, председник, Влада Илић, Љубиша Илић, Драгољуб Јовановић, Градмир Јовановић, Радисав Милосављевић, Јово Миљевић, Геодосије ПарезановићТј Вељко Поповић и Радомир Тодоровић.

Главни и одогорни уредник
Радомир Бондовић, пуковник

Уредник
Иван Пантелић, потпуковник

Рецензенти
Владимир Илић
Радомир Петковић, пуковник

Стручни редактор
Душан Аврамовић, пуковник

Станисмир Јовановић
Драгољуб Мирчетић

ПЕТА СРПСКА НОУ БРИГАДА

Београд, 1989.

УДК 355.486(497.1) 5. српска НОУ бригада

ЈОВАНОВИЋ, Станислав

Пета српска НОУ бригада / Станислав Јовановић, Драгољуб Мирчећић. - Београд : Војноиздавачки и новински центар, 1989 (Београд : Војна штампарија). - 517 стр. : илустр. ; 20 цм. - (Библиотека Ратна прошлост народа и народности Југославије : књ. 355. Монографија Јединица НОВ и ПО Југославије ; књ. 145) (Едиција „Србија у рату и револуцији 1941-1945“)

Нир. - Тираж 2.000 примерака.

1. Мирчећић, Драгољуб

а) Бригаде у НОР-у - Пета српска НОУ бригада

Трећа јужноморавска народноослободилачка /ЈМНО/ бригада маја 1944. преименована је у Пету српску бригаду. Настала је у Топлици и Расини од партизанских одреда и самосталних батаљона овог краја Србије и представљала је заједно са осталим јужноморавским бригадама завршни чин континуираног процеса народноослободилачке борбе /НОБ/ народа Топлице и Расине. Монографија има 705 страница, илустрована је скицама борбених дејстава бригаде као и фотографијама из рата.

УВОА

Трећа јужноморавска народноослободилачка (ЈМНО) бригада преименована је маја 1944. у Пету српску бригаду. Настала је у Топлици и Расини од партизанских одреда и самосталних батаљона овог краја Србије и представљала је заједно са осталим јужноморавским бригадама завршни чин континуираног процеса народноослободилачке борбе (НОБ) народа Топлице и Расине.

Топлица је, са делом жупе Расина, због својих географских, етничких и политичких и мање војничких специфичности - сем Јастрепца који је имао велики војнички значај и после априлске капитулације Краљевине Југославије имала своје место и у плановима немачког војног командовања и представника немачког, а поготову каснијег бугарског окупационог система.

Под Топлицом се подразумева подручје и област у југоисточној Србији, који представља релативно посебну географску, економску, чак и политичку делину, а донекле и саобраћајну, мада су то завучене саобраћајнице, иако кроз њу пролази најкраћа веза источне Србије са Косовом. То је релативно велика котлина коју окружују веће и познатије планине: Јастребац, Копаоник, Видојевица и Пасјача, и која се на истоку спаја са долином Јужне Мораве. Подељена је на три ужа подручја: Косаницу, Добрич и Пасјачу. Повезана је са Нишом, као природним политичким, саобраћајним, економским и културно-просветним центром овог краја Србије, а преко њега и са Европом.

Веран својим вековним слободарским традицијама, народ Топлице и Расине, је већ од првих устанничких дана 1941. године кренуо у НОБ под руководством Комунистичке партије Југославије (КПЈ). Организационо учвршћен раднички покрет, са неколико партијских ћелија и актива Савеза комунистичке

омладине Југославије (СКОЈ), мада у основи састављен од еснафских радника, јер индустријског пролетаријата у овом крају Србије није било, представљало је солидну кадровску и организациону основу за подизање и масовни развој народног устанка против окупатора и за формирање Топличког народнослободилачког партизанског (НОП) одреда. С друге стране, веома развијен револуционарни раднички покрет у Крушевцу и уопште у Расини и јака и бројна партијска и скојевска организација омогућили су већ 22. јула 1941. године формирање Расинског партизанског одреда. Оба партизанска одреда представљали су окосницу и војну ударну снагу НОР-а на овом подручју југоисточне Србије.

После познатог Мајског саветовања КПЈ у Загребу, 1941. године, под руководством генералног секретара КПЈ друга Тита, све организације и у нишком округу (окружни комитет и срески комитет КПЈ као и организације СКОЈ-а) ангажоване су на припремама за оружани отпор окупатору. Убрзо затим долази и до формирања првих партизанских одреда у нишком округу, чији је Окружни комитет КПЈ (ОК Ниш) руководио НОП и на овој територији. Формирали су одреди: Озренски (2. августа), Топлички (3. августа) и Сврљишко-нишавски НОП одред (12. септембра) 1941. године, а међу првима и Расински партизански одред (22. јула), који ће својим бројим активним дејствима по непријатељској живој сили и његовим војнооперативним и војнопривредним објектима убрзо, већ крајем 1941. године, створити велику слободну територију.

На овој великој територији масовно се развијала нова, истински демократска власт. Народ је стално слао велики број нових бораца у партизанске одреде у јужној Србији, који су из дана у дан водили борбене окршаје са немачким и бугарским окупаторима и контрареволуцијом. Иако без великих и шумовитих планина, испресецаана добрим комуникацијама и надомак јаких непријатељских гарнизона, од којих је Ниш за окупатора био од прворазредног значаја. Овај крај Србије је после повлачења Врховног штаба из Ужица, постао широко подручје поуздано за даљи развој НОБ у јужној Србији, па и целој Србији.

Топлички НОП одред је и у најкритичнијој, 1942. години, издржавао скоро свакодневне нападе Немаца, Бугара и снажних снага контрареволуције, нарочито у периоду познате и по злу чувене Аћимовићеве офанзиве на југоисточну Србију. У борбама 1942. године настале су три чете овог одреда (Коса-

ничка, Пасјачка и Видојевачка). **Изгинули** су многи руководиоци људи, десетковане партијске ћелије и скојевски активисти. Из Топличког НОП одреда, августа 1942. године, одлази обновљена Пасјачка партизанска чета и са деловима Јабланичког НОП одреда формира Јабланичко-пасјачки НОП одред. Одлази и Рударска чета ради обнављања Копаоничког НОП одреда, а јуна месеца 1943. године једна чета са Јастрепца упућена је у источну Србију и Тимочку крајину ради попуне Озренко-тимочког батаљона НОВЈ, чиме је из Топлице и у најтежим моментима борбе и развоја НОБ суседним крајевима пружана значајна помоћ у одржавању континуираног развоја НОБ. У овом истом периоду историје НОБ Србије и Расински партизански одред, често у садејству са Топличким, континуирано је изводио своју борбену активност на просторији Жупе и Расине.

На овој територији дејствују тада Јастребачки и Расински партизански одред. Јастребачки НОП одред (до краја априла 1942. године Топлички НОП одред) оперисао је у ширем подручју Јастрепца, а изводио је марш-маневре и борбена дејства и даље - на западу до Гоча, Копаоника и Голије, а на истоку до Озрена. Расински партизански одред изводио је многобројне акције у Расини и Топлици а заједно са Јастребачким НОП одредом извео је многе акције рушења пруге Београд - Ниш.

Прекретницу развоја НОП у јужној Србији представља партијско саветовање Покрајинског поверенства КПЈ на Кукавици 6. и 7. фебруара 1943. године у присуству Светозара Вукмановића Темпа, делегата Врховног штаба НОВ и ПОЈ. Тада је донета одлука о сједињавању малих партизанских одреда и њиховом прерастању у батаљоне и бригаде. Био је то нови квалитет у војном организовању НОВЈ на југу Србије.

После саветовања на планини Кукавици, партизанске снаге у захвату Јужне Мораве обједињене су у два јака одреда - 1. и 2. јужноморавски, у чијем ће се саставу стварати ударни батаљони да би затим прерасли у бригаде. Већ од средине 1943. године Покрајински комитет КПЈ за Србију и Главни штаб НОВ и ПО Србије интензивно је радио на стварању бригада у Србији имајући у плану да једна буде у Шумадији, друга у захвату Јужне Мораве, а трећа у источној Србији.

Топлица је у тој 1943. години дала велики број борада и за новоосновану Прву јужноморавску НО бригаду, формирајући истовремено и Јастребачки партизански одред »Никодије Стојановић Татко«, са три батаљона, а Батаљон »Ратко Павло-

вић Бићко«, састављен од бораца пореклом са територије десне обале Топлице, налази се у формацијском саставу 1. јужно-моравског НОП одреда. У селима се стотине младића спремају да крену у нове бригаде које ће се убрзо формирати у Топлици, Јабланици, Пустој Реци, Расини и источној Србији.¹

Крајем 1943. године војно-политичка ситуација у овом крају Србије веома је повољна за даљи масовни развој НОБ и за формирање крупних војних јединица НОВЈ. Квислиншки органи власти су сабијени у градове, села су у рукама партизана, изузев Косанице и поткопаоничких села, где четници још увек имају војну, али и политичку премоћ. Цео тај терен је прекривен мрежом народноослободилачких одбора (НОО), а делују и срески НОО за пасјачки, добрички и јастребачки срез. Формирана је Команда топличког војног подручја, са седиштем у Горњој Речици, о чему се јављало и у извештају Окружног комитета КПЈ за лесковачки округ (ОК Лесковац) од 18. јануара 1944. године за Покрајински комитет КПЈ за Србију (ПК Србије).² Партија и СКОЈ су у овом периоду значајно ојачали своје снаге. Крајем 1943. године у Топлици делује шест среских комитета и 132 члана КПЈ и 46 кандидата, не рачунајући чланове КПЈ у војним јединицама. Радам Партије руководи Окружно поверенство КПЈ за Топлицу, чији је секретар Радош Јовановић Сеља. Поверенство је под окружним комитетом КПЈ Лесковац, а радом партијске и скојевске организације и НОП-ом уопште у Расини већ од 1941. године руководи Окружни комитет КПЈ Крушевац.

Војно-политичка ситуација крајем 1943. и почетком 1944. карактерише се размахом оружане борбе и на југу Србије. Организована је велика и пространа слободна територија у овом крају Србије, која је преплављена мрежом органа народне власти од месних и сеоских, преко општинских и среских, све до Окружног НОО за округ лесковачки, у чију је надлежност све до фебруара 1944. године улазила и Топлица, и Окружног НОО-а Куршевац, чиме су били остварени сви политички, кадровски, организациони, људски и материјални услови за формирање крупних јединица НОВЈ од људства са ове велике територије.

Н Зборник докумената и података о народноослободилачком рату југословенских народа (у даљем тексту: Зб. НОР), Војноисторијски институт Југословенске народне армије, Београд, том I, књ. 5, документи 104, 105, 106 и 107 (у даљем тексту I, 5, док. 104, 105, 106. и 107).

² > Зборник НОР, I, 20, док. 121 - ». . . Поред Команде подручја у Јабланици и Пасјачи са 10 команди места формирана је и Команда подручја у Топлици са пет команди места... «

Година 1944. јесте година жестоких борби и крупних би-така за велики стратегијски циљ, за коначно ослобођење Ср-бије од власти немачких окупатора, за победу социјалистичке револуције, како би се на тај начин створила широка основа и прикупили огромни људски и материјални ресурси којима је тада располагала Србија и пошло у борбу за коначно ослобо-ђење Југославије. Била је то битка за Србију, која је почела још 1943. године, о чему је Врховни штаб НОВ и ПОЈ писао 21. октобра 1943. године штабу II корпуса НОВЈ: ... »Ми ћемо постепено преносити тежиште ка истоку у Србији. То је ва-жан чвор у односу на Југославију а у односу балканских до-гађаја од првенствене је важности... Већ све ваше операције морате усмјерити према Србији. То је најважније стратешко-политичка задаћа садашњих вањско-политичких догађаја. Скоро ћу - наређује Врховни командант НОВ и ПОЈ друг Тито - доћи и ја са још двије дивизије. Дотле ви морате хитно да радите. Наредићу и Војвођанској (16. дивизији НОВЈ - п.а.) да пређе у Србију, а Кости (Нађ - п.а.) да вас подупре код Вишеграда... «³⁾

Међутим, продор дивизија НОВЈ из Босне у Србију био је тренутно одложен, о чему ће писати Врховни штаб НОВ и ПОЈ: »... Слажемо се са вама (Главни штаб НОВ и ПО Србије - п.а.) да у Србију треба упасти са јачим снагама. Ми такве снаге спремамо. Имали смо намеру још пре зиме да тамо упаднемо. Но, развој догађаја нам није дозволио... «⁴⁾

У Србији почетком 1944. године партизанске јединице се свакодневно попуњавају новим борцима, стварају се услови за формирање нових НО бригада. Жариште борбе и даље се на-лази на простору југоисточне Србије. Формирана је најпре 1. јужноморавска НО бригада, а поред ње остао је 1. јужномо-равски НОП одред са четири батаљона: 1. - »Коста Стаменко-вић«, рејон Кукавице, 2. - »Станимир Вељковић Зелек«, рејон Радан - Пуста Река, 3. - »Никодије Стојановић Татко«, рејон Јастрепца и 4. - »Ратко Павловић Нићко«, рејон Пасјача. На дан 21. новембра 1943. године формирана је и 2. јужноморав-ска НО бригада, у чији су састав ушли: Омладински батаљон 2. јужноморавског НОП одреда, Ударни батаљон Расинског одреда и један батаљон 1. јужноморавског НОП одреда, са 350 бораца.⁵⁾

³⁾ 36. НОР, II, 10, док. 172. 173.

⁴⁾ 36. НОР, II, 11, док. 101.

⁵⁾ 36. НОР, I, 5. док. 143, напомена бр. 4. и док. 144, као и 36. НОР, I, 5. док. 140.

Прва јужноморавска народнослободилачка бригада напустила је рејон Јастрепца 22. новембра 1943. године. Почетком децембра 1943. године прешла је у источну Босну, у састав 5. крајишке дивизије. Са њом је отишао и секретар ПК Србије Благојче Нешковић Михајло, а са 1. шумедијском бригадом политички комесар Главног штаба НОВ и ПО Србије Мома Марковић.

У југоисточној Србији су остали Недељко Караичић Милисав и Драги Стаменковић Бранко, чланови ПК Србије за руковођење партизанским одредима, 2. бригадом и окружним комитетима, док је за руковођење НОБ-ом у Србији остао само Петар Стамболић, који се тада налазио у Београду.

У таквим околностима Караичић и Стаменковић, пошто су обавестили Стамболића о тешкој ситуацији на југу Србије, од 3. батаљона 1. јужноморавског НОП одреда формирају нови Јастребачки НОП одред. Караичић и Стаменковић су после тога упутили из Јастребачког одреда један батаљон у јачини од 84 борца Расинском одреду, који је тада имао 80 партизана, како би се супротставио продору четника и бар одржао територију Расине.⁶⁾

О формирању 3. јужноморавске НО бригаде одлучивало се већ крајем 1943. године. Тако Драги Стаменковић Бранко, члан ПК Србије, у свом извештају за ПК од 2. јануара 1944. године, пише: »Ја и Милисав (Недељко Караичић - п.а.) разматрајући снаге овдашње и наоружање донели смо одлуку да формирамо још две бригаде и поред њих ће остати одред. Формираћемо III бригаду од људства Јастребачког и Расинског одреда (погрешно, управо обрнуто - п.а.). Одавде бригада ће се формирати ових дана, предвидели смо њихове штабове и састав људства, као и наоружање. Формирање ових двеју бригаде омогућиле су нам борбе у Барју и Косанчићу, као и прикупљање већег броја пушака и муниције. Трећу бригаду ћемо предати О.К. - у Лесковац да је он партијски држи, а IV О.К-у Крушевац, јер смо дошли до закључка да ја и Милисав не би могли директно да их држимо, били би претрпани. Ви ћете рећи да ли смо правилно поступили. Бригада ће при формирању имати исти број људства као и II бригада што је имала... «⁷⁾

6) 36. НОР-а, I, 5. док. 141. и 144.

7) 36. НОР, I, 20, док. 118.